

Obuna indeksi - 904

ISSN 2181-7839

XALQ TA'LIMI

PUBLIC EDUCATION

6/2021

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

XALQ TA'LIMI

6
2021
Maxsus son

www.pubedu.uz



<https://t.me/xalqtaimijn>



XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

6

2021

(Maxsus son)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT



TAHRIRIYAT

4 Ta'lim-tarbiya, ilm-fan – millatni buyuk qiladi



TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

- S. Turg'unov, D. Akmalova** **6** Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlarini takomillashtirish strategiyalari
- M. Saidova** **13** Ta'lim islohotlari yangi bosqichda
- Z. Isaqova** **16** Yangi O'zbekiston – ma'naviy yangilanish: mavjud muammolar va istiqboldagi yechimlar
- G. Narzullayeva** **21** Oila munosabatlarda gender tengligiga erishishning muhim tomonlari
- S. Mirzaxolov** **25** Mustaqillikning o'ttiz yilligi – yosh tadbirkor kadrlarni tayyorlash sohasidagi islohotlarning tarix sahifasida aks etishi



TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

- G'. Tajibayev** **30** Boshlang'ich sinflarda chet tilini o'rganish va o'rgatishning maqsad va natijalari
- H. Najmiddinova** **35** Matematik tafakkur: u qachon va qanday shakllanadi?
- R. Dehqonov, Sh. Abdullayev, S. Mamatqulova** **40** "Tovarlar kimyosi" fanini o'qitishning zarurati va dolzarbligi
- I. Zaxidov** **44** Fizika fanini o'qitish va uning uzviylik bilan bog'liqligi
- R. Ikramov, R. Jalalov, X. Muminov, A. Ergashev** **48** Amorf yarim o'tkazgichning zonalararo yutilish spektrini kubo – grinvud formulasida hisoblash
- I. Islomov** **54** O'zbek tili geografik terminlarida polifunksionallik
- G. So'fiboyeva** **59** Boshlang'ich sinflarda geometrik materiallarni o'rgatish metodikasini takomillashtirish
- D. Kuliyeva** **64** Forscha fe'llar leksikasi ("kodeks kumanikus" qo'lyozmasi misolida)



ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

- M. Sobirova** **73** Yangi O'zbekistonda integratsiyalashgan texnologiya asosida insonparvarlik tarbiyasini berish
- U. Fayzullayev** **79** Kichik biznes – yoshlarni hayotga tayyorlashning muhim yo'nalishi



TA'LIM SIFATI: MAZMUN VA MOHIYAT

- U. Babaxodjayev, O. Ismanova** **81** Akademik litsey va ixtisoslashgan maktablarda fizika fanini o'qitish sifatini oshirish usullari
- M. Raximova** **87** Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishning diagnostik usullari



JISMONIY TARBIYA VA SPORT

- B. Madaminov** **93** Jismoniy madaniyat va sportning inson kamolotiga erishishdagi ahamiyati

Sobitxon TURG'UNOV,

Namangan davlat universiteti rektori, pedagogika fanlari doktori, professor

Dildora AKMALOVA,

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Annotatsiya

Maqola oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga strategik yondashuvni tatbiq etish asosida ta'lim-tarbiya jarayonlari samaradorlini ta'minlashga bag'ishlangan. Unda oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etishning asoslaridan biri sifatida strategik yondashuvni ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish jarayonlariga tatbiq etishning yaxlit pedagogik tizimning samaradorligini ta'minlashdagi amaliy ahamiyati ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar. Strategik yondashuv, mustaqil ta'lim, funksional vazifalar, funksional strategiya, diversifikatsiyalashgan strategiya, mujassamlashtirilgan strategiya, maxsus strategiya, strategiya turlari, pedagogik jarayon, pedagogik tizim, strategik maqsad, strategik boshqaruv, strategik reja, strategik rejalashtirish.

Статья посвящена обеспечению эффективности образовательных процессов на основе реализации стратегического подхода к организации и управлению педагогическими процессами в высшей школе, который включает целостный подход к организации и управлению образовательными процессами, практическое значение которого имеет практическое значение.

Ключевые слова. Стратегический подход, независимое обучение, функциональные задачи, функциональная стратегия, диверсифицированная стратегия, интегрированная стратегия, специальная стратегия, типы стратегий, педагогический процесс, педагогическая система, стратегическая цель, стратегическое управление, стратегический план, стратегическое планирование.

The article is devoted to ensuring the effectiveness of educational processes based on the implementation of a strategic approach to the organization and management of pedagogical processes in higher education institutions. The practical importance of ensuring the effectiveness of the pedagogical system and the specific aspects of functional, diversified, integrated and special strategies that provide for the joint implementation of the functional tasks of the subjects of the educational process are also scientifically based.

Key words. Strategic approach, education, independent learning, education, self-education, subjects, functional tasks, functional strategy, diversified strategy, integrated strategy, special strategy, types of strategy, pedagogical process, pedagogical system, strategic goal, strategic management, strategic planning, strategic planning.

Bugungi uzluksiz ta'lim islohotlari oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish g'oyalari har tomonlama, ya'ni barcha pedagogik ahamiyat kasb etuvchi jarayonlar majmuini yaxlit tizim sifatida, ya'ni tashqi muhitda xizmat qilayotgan murakkab pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqish zaruratini belgilaydi. Shuningdek, pedagogik jarayonlar samaradorligini o'rganishda o'ziga xos yaxlitlik, umumiylik, universallik, differensiallik kabi tushunchalar asosida mujassamlashtirilgan texnologiyalar, ya'ni integratsion texnologiyalarni alohida tadqiq etish muhim.

Ijtimoiy tizimning turlaridan biri hisoblangan pedagogik tizim – insonlarga ta'lim va tarbiya berish, ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish maqsadlariga xizmat qiluvchi turli strukturaviy va funksional bog'liq bo'lgan komponentlar majmuidan iborat bo'ladi.

Pedagogik tizimni o'zgartirish, uni qayta tashkil etish va moslashtirish qaysidir qism yoki qismlarning o'zaro ta'sir ko'rsatish yo'nalishiga bog'liq bo'ladi:

- tizimlilik, yaxlitlilik – bunday shakldagi tizimni komponentlar, o'zaro ta'sir etuvchi qismlar va bo'g'inlarning o'zaro birikishini tashkil etadi va uning funksional vazifalarini amalga oshirish va rivojlantirishni ta'minlaydi;

- pedagogik tizimda tizimni tashkil etuvchi omillardan biri – maqsad bo'lib, unga erishish uchun uslub va vositalar zarur hisoblanadi. Maqsadga erishishda tizim va uning komponentlarining harakati tizim funksiyasining mohiyatini belgilaydi;

- pedagogik tizim uni tashkil etuvchi komponentlar majmuini ifodalab, uning o'zgarishi ichki ziddiyatlarga bog'liq bo'ladi;

- pedagogik tizim ochiq bo'lganligi sababli tashqi muhit bilan ko'pgina kommunikatsiyalar orqali bog'liq bo'ladi, tashqi muhit va mavjud munosabatlar pedagogik tizimning harakatlanishi va rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi;

- axborotlarning pedagogik tizimga kelib tushishi va undan qayta uzatilishi tizim komponentlarining o'zaro va butun bir tizim bilan hamda tizimning tashqi muhit bilan aloqa qilish uslublari hisoblanadi.

Shunday ekan, pedagogik jarayonlarni o'zaro bog'liq holda yaxlit tizim sifatida tashkil etish va boshqarish tizimli xususiyatga ega bo'lishi kerak. Pedagogik jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini quyidagi tamoyillar asosida ko'rsatishimiz mumkin:

- pedagogik jarayon ishtirokchilari hisoblangan professor-o'qituvchilar va talabalar mazkur jarayon subyektlari sifatida faoliyat ko'rsatishi, ya'ni pedagogik jarayonlarda subyekt-subyekt munosabatlarining qaror topishi;

- pedagogik jarayon subyektlari faoliyatining maqsadga yo'naltirilganligi, izchilligi va o'zaro bog'liqligi;

- majmuaviylilik – pedagogik jarayonlar o'zaro bog'liq va aloqador bo'lgan komponentlar majmui ekanligi;

- integrativlik – harakatlanish va rivojlanishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi omillarning o'zaro birligi;

- o'zaro bog'liqlik – pedagogik jarayonlar alohida bir tizim sifatida va yuqori tartibli yaxlit pedagogik tizimni tashkil etuvchi komponenti sifatida mavjudligi;

- kommunikativlik – pedagogik tizimning tashqi muhit va boshqa tizimlar bilan o'zaro ta'sir etish xususiyatlariga ega ekanligi.

Demak, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlarining unikal modelini takomillashtirishda tashkil etuvchi qismlar ta'sir ko'rsatishining ahamiyatini

inobatga olish, shuningdek, bir xil, teng sharoitlarda pedagogik jarayonlarning rivojlanishiga ko'proq ta'sir ko'rsatuvchi ba'zi qism va bo'g'inlarni o'zgartirishga kengroq imtiyozlar berish zarur.

Pedagogik jarayonlarning umumiy modelini o'zgartirishda subyektlarning imkoniyatlari, boshlang'ich tushunchalari va ishonchlariga asoslanish kerak, chunki yangilangan model zamonaviy talablar darajasida talabalarning o'zgaruvchan ta'lim-tarbiyaviy, ma'naviy ehtiyojlarini qondira olishi, yuqori darajada ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan professor-o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berishi zarur bo'lib, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda quyidagi asosiy tamoyillarni inobatga olish lozim:

– pedagogik jarayonlarni samarali rivojlantirish yo'llari tasodifiy holda va taxminiy belgilanganda ularning rivojlanishidagi muvaffaqiyatlar subyektlarning qobiliyatlariga, professor-o'qituvchilarning qulay vaziyatlarni ko'ra olishi va ularni qo'ldan chiqarmasligiga bog'liqligi;

– tizimga xos xususiyatlar kasb etuvchi obyekt sifatida pedagogik jarayonlarning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun uni tashkil etuvchi barcha komponentlarning rivojlanish sur'atlarini, subyektlar munosabatlari va faoliyati integratsiyasini ta'minlash hamda muvofiqlashtirishning zarurligi;

– pedagogik jarayonlarning rivojlanishidagi muvaffaqiyatlar mavjud omillarga asoslangan holda professor-o'qituvchilarning kelajakni ko'ra olishi va rivojlanish imkoniyatlarini oldindan aniqlay olishi mahoratlariga bog'liqligi;

– murakkab tuzilishga ega bo'lgan pedagogik jarayonlarning ichki ehtiyojlarini, subyektlar imkoniyatlari va boshlang'ich tushunchalarini aniqlamasdan pedagogik jarayonlarni rivojlantirish yo'nalishlarini majburan belgilash mumkin emasligi;

– pedagogik jarayonlar samaradorligini kuchli, majburiy va keng qamrovli ta'sir ko'rsatish usullari asosida ta'minlash imkoniyatining mavjud emasligi;

– tashkil etuvchi qismlar va bo'g'inlar bo'yicha aniq belgilangan tartibda (lokal) ta'sir ko'rsatish pedagogik jarayonlarning samarali rivojlanishida yaxshi natijalarga erishishga asos sifatida xizmat qilishi.

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda uning komponentlari bo'lgan ta'lim-tarbiya jarayonlari har birining funksional vazifalarini amalga oshirishni nazarda tutuvchi, demokratik tamoyillarga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirish asosida pedagogik jarayon subyektlari faoliyatini muvofiqlashtirish, eng avvalo, strategiya turlarini tanlash va ularni takomillashtirish yo'l-yo'riqlarini aniqlash, takomillashtirilgan strategiyalarni amalga oshirishga qaratilgan yangi strategik rejalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish vazifalarini belgilaydi.

Pedagogik jarayonlar boshqaruvida strategik maqsad pedagogik tizim komponentlari bo'lgan ta'lim-tarbiya jarayonlari barcha shakllarining umumiy samaradorligini ta'minlashni ifodalaydi hamda unga erishishda barcha komponentlar va ularning subyektlarida natijaviylikka qiziqish shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday bo'lsa-da, pedagogik tizim komponentlari bo'lgan ta'lim jarayonlari (obyektlar) va ularning subyektlari faoliyati samarali boshqarilishi zarur. Agar obyektlar va subyektlar faoliyati o'z vaqtida muvofiqlashtirib borilmasa, pedagogik tizimda turli xil darsga salbiy munosabatda norasmiy guruhlar va pedagogik tizimning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi muammolar ham vujudga kelishi mumkin. Bunday muammolarni oldini olish va strategik maqsadni amalga oshirishda strategiyalar va strategik rejalar o'ziga

xos amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shunday ekan, pedagogik tizimni samarali tashkil etish va boshqarishda ixtiyoriy shakldagi ta'lim-tarbiya jarayonida subyektlarni strategik maqsadga erishishga undash hamda maqsadlarga erishish jarayonida ularning faoliyatini uyg'unlashtirish yo'nalishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan demokratik boshqaruvning quyidagi bir necha usul va shakllarni ajratib ko'rsatish mumkin:

– maqsad yo'nalishidagi topshiriqlar orqali boshqaruv – bu usuldagi boshqaruv birinchi o'rinda, barcha subyektlar bo'yicha, ya'ni professor-o'qituvchi va talaba o'rtasidagi pog'onaviylik asosida maqsadga erishish yo'nalishida vazifalar belgilaydi, ma'lum bir belgilangan tartib va rejaga hamda kuzatuvlar tahliliga, erishilgan yutuqlarga asoslangan holda maqsadga erishish metodlari va yo'llarini belgilashda qulayliklar yaratadi;

– xodimlarning aloqadorligi orqali boshqaruv – maqsadni shakllantirish, shuningdek, uni amalga oshirish va ta'minlash jarayonida xodimlarni ishtirokini ta'minlash;

– kelishilgan maqsad orqali boshqaruv – bu maqsad yo'nalishidagi topshiriqlar va xodimlarning aloqadorligi orqali boshqaruvlarning o'zaro birikkan shakli bo'lib, erishish zarur bo'lgan maqsadlarni belgilashda xodimlar ishtirok etishadi va joriy maqsadlarga erishish yo'nalishlari kelishiladi.

Demak, pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish va boshqarishda strategik maqsadlarga erishish barcha subyektlarning hamkorlikdagi samarali faoliyatini nazarda tutadi. Ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarish jarayonlarida subyektlar faoliyatini takomillashtirish boshqaruv jarayonining samaradorligiga ahamiyatli ta'sir ko'rsatuvchi va pedagogik tizim faoliyati samaradorligini ta'minlashning eng asosiy shartlaridan biri hisoblangan strategiyalarni tanlash va ular asosida strategik rejalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bunday shartlarning bajarilishini nazarda tutuvchi boshqaruv jarayoni strategik boshqaruvni ifodalaydi.

Pedagogik tizim barcha komponentlari samaradorligini ta'minlashda ularning subyektlari hamkorligini ta'minlovchi strategik boshqaruv jarayonlarida strategik maqsadni aniqlashtirish, strategiyalarni tanlash, strategik rejalashtirish va strategik qarorlar qabul qilish jarayonlariga barcha subyektlarning ishtirokini ta'minlash; tanlangan strategiyalar yo'nalishlarida nafaqat subyektlar, balki tashqi ta'sir ko'rsatuvchi ta'lim muassasalari rahbarlari faoliyati va munosabatlarini muvofiqlashtirish, pedagogik jarayon subyektlarining imkoniyatlari va qobiliyatlaridan to'g'ri foydalanishni tashkil etish, motivlashtirish va nazorat qilish kabi vazifalarni ham qamrab oluvchi strategik rejalarni amaliyotga tatbiq etish zarur.

Demak, pedagogik tizim faoliyatini muvofiqlashtirishda strategik boshqaruvni tashkil etishdan asosiy maqsad obyektlar (ta'lim jarayonlari) va barcha subyektlar (ta'lim muassasasi rahbarlari, professor-o'qituvchilar va talabalar)ning umumiy faoliyatini takomillashtirish yo'nalishidagi masalalarni hal etish, muammolarning ijobiy yechimini topish, strategiyalarni tanlash va takomillashtirish, turli xil strategik qarorlar qabul qilish jarayonlarida subyektlarning barchasini ishtirokini ta'minlash hamda strategik rejalarni amalga oshirishda ularning faoliyatini muvofiqlashtirishdan iborat bo'ladi. Bunda strategik boshqaruv jarayonining maqsadi obyektiv bo'lib, o'z o'rnida barcha subyektlar tomonidan belgilanadi va uning natijalariga barchada qiziqish shakllanadi.

Strategik boshqaruv o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular maqsadga erishishda harakatlar izchilligi bilan belgilanadi ya'ni bu jihatlar o'z-o'zidan maqsadga ko'ra, aniqlanmaydi, balki maqsadga erishishdagi o'zaro hamkorlik, o'zaro tushunish, o'zaro

ta'sir jarayonining samarasi, qulay ta'limiy muhit, ta'lim oluvchilar uchun yaratilgan shart-sharoitlar orqali belgilanadi, chunki pedagogik tizimning asosiy maqsadi umumiy bo'lib, u o'zgarimsa-da, mazkur maqsad belgilangan vaqtdagi shart-sharoitlar hamda subyektlar munosabatining o'zgarishi natijasida pedagogik jarayonlar samaradorligi o'zgarishi mumkin.

Shunday ekan, strategik boshqaruv asosida pedagogik jarayonlarni tashkil etish uchun strategiya turlarini tanlash yoki ularni takomillashtirish asosida yangilarini ishlab chiqish zarur bo'lib, bu o'z mohiyatiga ko'ra, maqsadga erishish yo'nalishida barcha boshqaruv subyektlarida qiziqishlar uyg'otishga yo'naltirilgan tadbirlarni tashkil etishni nazarda tutuvchi, ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, uning natijaviyligini ta'minlash orqali pedagogik tizim faoliyatini takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Takomillashtirishga yo'naltirilgan tadbirlarni tashkil etish muddatlari, ularni amalga oshirish yo'nalishidagi funksional vazifalar va ularni ham amalga oshirish muddatlari, mas'ul subyektlar, belgilangan vazifalarni amalga oshirish obyektlari strategik rejalarda keltiriladi. Strategik rejalarni ishlab chiqish jarayonlari strategik rejalashtirish jarayonlarni ifodalaydi.

Strategik rejalashtirish jarayonlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlarida strategik rejalashtirishda strategiya turlari va ularning o'ziga xos tomonlari o'rganiladi, ularning har biri qanday maqsadlarga qaratilgani va ulardan qachon foydalanish mumkinligi aniqlanadi hamda strategik maqsadlarga ko'ra, strategiyalar takomillashtiriladi. Takomillashtirishda subyektlar faoliyati hamda pedagogik tizim komponentlari bo'lgan ta'lim jarayonlarining mavjud holati o'rganiladi va qaysi strategiya turini tatbiq etishga ko'proq ehtiyoj borligi aniqlanadi hamda strategiyalar tatbiq etish (birlamchi va ikkinchi darajali) darajalari belgilanadi. Shuningdek, takomillashtirishda pedagogik tizimning umumiy maqsadi va vazifalariga ko'ra, har bir ta'lim va tarbiya jarayonlari strategiyasini belgilash, erishish mumkin bo'lgan natijalarni oldindan aniqlashtirish, funksional vazifalarni bajarishga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash, strategik rejada belgilangan vazifalarni subyektlarning imkoniyatlariga muvofiqlashtirish hamda ta'lim jarayonlarining mazmunan uzviyligini ta'minlash ham takomillashtirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

S.Turg'unovning fikricha, strategik rejalashtirish oldindan belgilangan maqsadlardan kelib chiqib amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalarni belgilash, mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun boshqaruv funksiyalari, metodlari hamda maqsadlarini aniqlash va amalga oshirish yuzasidan strategik rejalar ishlab chiqish jarayoni bo'lib, bunda maqsad va vazifalarning ilmiy asoslanganligi, belgilangan muddatlarning aniqligi va obyektivligi, ijrochilarning bilimi va kasb mahorati, tashqi muhit ta'siri, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi, muassasa imkoniyatlari, shuningdek, boshqaruv strategiyasi, ya'ni strategiyani amalga oshirishni boshqarish yo'nalishlari o'rganilib tahlil qilinadi.

Strategik yondashuv asosida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlarini takomillashtirish uning barcha komponentlarining o'zaro aloqadorligi va bog'liqligi, integrativ tabiati kabi qator o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish, subyektlarning innovatsion va hamkorlikdagi faoliyati uchun shart-sharoitlar yaratish, professor-o'qituvchi bilan talabalarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish va takomillashtirish kabi qator yo'nalishlar bo'yicha mavjud muammolarni bartaraf etishni nazarda tutadi.

Demak, strategik yondashuv pedagogik jarayonlarni belgilangan strategik

maqsadlarga ko'ra, to'g'ri rejalashtirish va uni izchil amalga oshirish, ta'lim va tarbiya jarayonlari subyektlari faoliyatini samarali boshqarish va muvofiqlashtirishda, shuningdek, strategik maqsadlarga hamda ko'zlangan natijalarga erishishda muhim ahamiyat kasb etuvchi strategik rejalashtirish, strategik qarorlar qabul qilish hamda ularning ma'lum bir izchillikda bajarilishini nazorat qilish, tahlil qilish va obyektiv baholash jarayonlarida o'ziga xos amaliy ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik tizim boshqaruvi ikki kichik tizim faoliyati jarayonlarida, ya'ni uzluksiz ta'lim jarayonlarining alohida komponentlari bo'lgan ta'lim hamda mustaqil ta'lim jarayonlarida amalga oshiriladi. Mazkur jarayonlar hamda o'zaro uzviy bog'liq va aloqadorlikda bo'lgan barcha komponentlar faoliyati, ularni muvofiqlashtirishga yo'naltirilgan hamkorlikdagi faoliyatlar boshqaruv obyektlari bo'lib, professor-o'qituvchilar va talabalar mazkur jarayonlar subyektlari hisoblanadi.

Pedagogik tizimining funksional vazifasi strategik maqsadga qaratilgan faoliyatlar yo'nalishi, falsafasi, ta'lim va tarbiya jarayonlari tashkilotchilari tomonidan tanlangan model, strategiya va taktikalar orqali tavsiflanadi.

Mazkur tizim faoliyati samaradorligi esa qo'llaniladigan barcha faoliyat usullari, texnologiya va mexanizmlar hamda tanlangan taktika va strategiyalarga bog'liq bo'ladi. Shunday ekan, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda mazkur tizim subyektlari mustaqil qarorlar qabul qilish, strategik maqsadni shakllantirish, taktika va strategiyani mustaqil belgilash, individual va jamoaviy rivojlanishning istiqbol dasturlarini mustaqil ishlab chiqishi zarur.

Strategik rejalashtirish jarayonlari samaradorligi ko'p jihatdan strategik rejalarining bir necha muqobil variantlarini ishlab chiqish hamda strategik maqsadga va muassasaning imkoniyatlariga ko'proq mos keladigan variantni tanlab olish bilan bir qatorda, strategiyalarni tanlab olish jarayonlarida barcha subyektlarning ishtirokining ta'minlanishiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

Shunday ekan, pedagogik tizimning har bir komponentining strategik maqsadi va imkoniyatlari inobatga olingan, shuningdek, pedagogik tizimni tashkil etuvchi har bir ta'lim, mustaqil ta'lim-tarbiya va o'zini-o'zi tarbiya jarayonlari subyektlarining funksional vazifalarini hamkorlikda amalga oshirilishini nazarda tutuvchi funksional, diversifikatsiyalashgan, mujassamlashtirilgan va maxsus strategiyalarni ham mazmun-mohiyatan, yo'nalishiga ko'ra, yaxlit pedagogik tizim faoliyatida belgilangan strategik maqsadlarga ko'ra takomillashtirilishi zarur.

Bizning fikrimizcha, mazkur turdagi strategiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishda ularning har birining funksional vazifalaridan kelib chiqib hamda pedagogik tizim komponentlarining tizimga xos xususiyatlarini inobatga olib, strategiyalarning yo'nalishi va funksional vazifalarini quyidagicha belgilash mumkin.

Maxsus strategiya pedagogik jarayonlar subyektlari faolligini ta'minlash va hamkorlikdagi faoliyat samaradorligini oshirish hamda ta'lim oluvchilar kasbiy va ilmiy qiziqishini rivojlantirish orqali ta'lim jarayonlari natijaviyligini ta'minlash, shuningdek, pedagogik tizim komponentlari bo'lgan mustaqil ta'lim va o'zini-o'zi tarbiyalash jarayonlari ahamiyatini inobatga olish asosida aniq muddatlarga tuziladi.

Funksional strategiya strategik maqsadlar yo'nalishida pedagogik jarayonlar samaradorligini oshirishga qaratilgan korporativ yondashuv texnologiyalari hamda ularni amalga oshirish jarayonlarini takomillashtirish mexanizmlari majmuidan iborat ishchi strategiya sifatida shakllantiriladi.

Mujassamlashtirilgan strategiya ta'lim va tarbiya jarayonlarining tizimga xos

xususiyatlariga asoslangan va barcha komponentlar funksional vazifalarining uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan hamda strategik maqsadga erishish yo'nalishida yaxlit pedagogik tizimning faoliyatini amalga oshirilishini ta'minlaydigan strategik rejalarni ifodalaydi.

Diversifikatsiyalashgan strategiya ta'lim oluvchilarning iqtidori, qobiliyati va qiziqishlariga ko'ra, ta'lim va mustaqil ta'lim jarayonlariga kengroq qamrab olish asosida ularning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, turdosh kasblarni o'rgatish va kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonlarini takomillashtirish, bitiruvchilarning kelgusida o'zlari tanlagan kasbdan boshqa yo'nalishlarda faoliyat yuritishga ketib qolishlarini oldini olishga qaratilgan funksional vazifalarni amalga oshirish yo'llarini ifodalaydi.

Mazkur strategiyalarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlariga tatbiq etilishi, tizim komponentlari hisoblangan ta'lim jarayonlarini muvofiqlashtirishga ijodiy erkinlik imkoniyatlarini berish asosida ta'lim jarayonlarining diversifikatsiyalashuvi natijasida, strategik yondashuv pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonining asosiy mazmuniga aylanib boradi. Shuni ham ta'kidlash joizki, barcha keltirilgan strategiya turlari o'zaro bog'liq bo'lib, yaxlit pedagogik tizim faoliyatini rivojlantirish yo'nalishida ular tizimga xos xususiyatlarni kasb etadi.

Demak, keltirilgan strategiyalarning muhim xususiyatlaridan biri – pedagogik tizim boshqaruvida tizimning barcha komponentlari va ularning barcha subyektlari hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etishni nazarda tutadi va o'z navbatida, strategik maqsadning natijaviyligi oldindan aniqlangan bo'lishi, ta'lim muassasasi maqsadi va funksional vazifalariga muvofiq bo'lishi zaruratini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turg'unov S.T. *Umumiy o'rta ta'lim muassasalari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari: Pedagogika fanlari doktori. ...diss. – T., 2007. – 362-b.*
2. Turg'unov S.T. *Ta'lim muassasalarini boshqarishda innovatsion faoliyat. // Uzluksiz ta'lim.–T., 2006. – №4. –3-6-betlar.*
3. Turgunov S.T., Akmalova D.T. *Improving the organization and management of pedagogical processes in higher education institutions through a strategic approach.- // Scientific bulletin of NamSU. –T., 2021 № 4 P. 324-330.*
4. Turgunov, S.T., Akmalova, D.T. *Mechanisms of application of modern approaches to the organization and management of educational processes in Universities. International Journal of Social Sciences, 4(1), 2021. P. 162-167.*
5. *Управление качеством образования // Под.ред. М.М.Поташник. – М.: Пед. общест. России, 2001. – С.448.*